

debatten de voortgang van de wetenschap wel degelijk beïnvloedden. Dit blijkt ook duidelijk uit het artikel van Vermij, die op bladzijde 339-40 uitlegt hoe het succes van de experimentele filosofie in de achttiende eeuw grotendeels te danken was aan huiver voor Spinoza's atheïsme, dat bij velen de mening had doen postvatten dat Voetius' waarschuwingen tegen het cartésianisme gegrond waren.

Gezien de vele herhalingen en discrepanties tussen het chronologische overzicht en de thematische bijdragen, kan men zich afvragen of het niet beter was geweest, de bevindingen uit de thematische essays te verwerken in Van Berkels op zich heldere, doch wat eenzijdige overzicht. Het boek zou hier een stuk dunner (en, ongetwijfeld, goedkoper!) door zijn geworden en de lezer (die, laten we het niet vergeten, een overzichts- en naslagwerk verwacht) zou een duidelijker en overzichtelijker relaas voorgeschoteld krijgen. Het valt overigens te betreuren, dat van de 35 uitstekend becommentarieerde illustraties uit *In het voetspoor van Stevin* in deze Engelse vertaling slechts 15 terug te vinden zijn, van hun onderschriften ontdaan.

Er kleven meer praktische bezwaren aan dit boek. Zo zal de Engelstalige lezer (voor wie het in de eerste plaats bedoeld is) zich eerst door een lange, apologetische uiteenzetting over de kwaliteiten van de Nederlandse taal heen moeten werken. Voorts zal hij bij raadpleging van het biografisch deel ontdekken, dat van de 65 opgenomen wetenschappers er 49 tevens in de *Dictionary of scientific biography* staan, waar ze doorgaans een stuk uitgebreider behandeld worden. Sommige artikelen in de *History of science in the Netherlands* zijn vrijwel identiek aan die uit de *DSB* (met parafraseringen als 'dealer' in plaats van 'merchant' en 'nautical atlas' in plaats van 'sea atlas' (in het artikel over Blaeu)). Alleen wat betreft bibliografische gegevens is de *History of science in the Netherlands* uiteraard een stuk meer *up to date*.

Opgemerkt moet echter worden dat de bibliografieën wat chaotisch over het boek zijn verdeeld: er is de literatuurlijst bij de bijdrage van Van Berkel, er zijn suggesties voor 'further reading' bij sommige van de thematische artikelen, en er is een wat merkwaardig aandoende lijst van werken over de beoefening/beoefenaars van de Nederlandse wetenschapsgeschiedenis. Zoals de redacteurs zelf opmerken, wordt een volledige bibliografie regelmatig gepubliceerd in het tijdschrift *Gewina*. Wellicht verdient het aanbeveling, een compilatie van deze *Gewina*-bibliografieën over de laatste 10 tot 15 jaar samen te stellen voor de internationale markt.

Tabitta van Nouhuys

MIDDELEEUWEN

M. Groothedde, e. a., ed., *De Sint-Walburgiskerk in Zutphen. Momenten uit de geschiedenis van een middeleeuwse kerk* (Zutphen: Walburg pers, 1999, 304 blz., f79,50, ISBN 90 5730 041 9).

Sinds circa 1985 zijn in Zutphen restauratiewerkzaamheden aan de Sint-Walburgkerk verricht, waarbij ook diepgravend archeologisch en bouwhistorisch onderzoek is gedaan. Het resultaat daarvan mag zonder meer als spectaculair worden bestempeld, want niet alleen bleek zich onder de huidige dertiende-eeuwse kerk een elfde-eeuwse voorganger met de plattegrond van een zogenaamde Bernoldkerk te bevinden (gebouwd op initiatief van de Utrechtse bisschop Bernold, 1027-1054), maar ook werden de resten van een koninklijk paleis uit de elfde eeuw naar voorbeeld van de palts in Goslar aan het licht gebracht. Zutphen bleek dus het middelpunt van een paltsgraafschap te zijn geweest, waarvan echter in de dertiende eeuw de sporen zo

goed mogelijk waren uitgewist. Aan de beschrijving van deze vondsten, hun betekenis en ook de latere bouw- en bewoningsgeschiedenis van dit complex, alsmede aan de liturgie en de librije en niet te vergeten de beruchte Zutphense *falsa*, is dit fraai uitgevoerde boek gewijd.

Aangezien dertien hoofdstukken van de hand van eveneens dertien auteurs niet in extenso binnen het kader van een boekbespreking kunnen worden behandeld of zelfs summier aangeduid, wil ik me beperken tot de bijdragen van de auteurs M. Groothedde en A. F. W. E. Bastemeijer in de eerste twee hoofdstukken (9-61). Over de beschrijving van hun vondsten niets dan lof (en trouwens ook over de kleine bijdrage van T. A. Spitzers op 62-64, 'Van 's Heren dis — faunaresten van rond het jaar 1000 uit een afvalkuil op het Zutphense gravenhof). Maar bij de interpretatie van de vondsten meen ik dat er een kans is gemist om nieuw licht te werpen op oude raadsels.

Het was bekend dat in het begin van de elfde eeuw een huwelijk werd gesloten tussen Ludolf, zoon uit het paltsgravengeslacht der Ezzonen en kleinzoon van keizer Otto II, met Mathilde, gravin van Zutphen, dochter van een verder onbekende graaf Otto. Wat zag deze Ludolf in die Mathilde, gezien het dynastieke karakter van de toenmalige huwelijkspolitiek? Zolang Zutphen gold als een klein en onbeduidend graafschap, dat pas door de vereniging met Gelre in de twaalfde eeuw aan betekenis won, was dit een raadsel. Maar nu het een paltsgraafschap blijkt te zijn geweest, wordt het opeens duidelijk dat het hier om een *ebenbürtig* huwelijk ging tussen een paltsgravenvoortzoon en een paltsgravendochter, waarbij Ludolf wellicht in de rechten van zijn vrouw is getreden en graaf Otto als paltsgraaf heeft kunnen opvolgen. Niets daarvan lezen we in genoemde hoofdstukken. Wel vinden we weggestopt in noot 67 op bladzijde 60 de opmerking dat de Karolinger hertog Otto van Lotharingen in aanmerking zou kunnen komen als vader van gravin Mathilde. Maar van deze hertog Otto is niet bekend dat hij was gehuwd of kinderen had; hoogstens wordt hem in een kroniek uit de dertiende eeuw een dochter Ermengardis toegedicht, die volgens oudere bronnen zijn zuster was.

Uit het huwelijk tussen Ludolf en Mathilde sproten twee zoons die beiden kinderloos stierven, en waarschijnlijk een dochter Adelheid, die huwde met graaf Godschalk — dezelfde graaf die voogd werd over het graafschap in Hamaland dat in 1046 aan bisschop Bernold werd geschonken en waarvan Zutphen het middelpunt was. Natuurlijk was hier weer een man die voor de rechten van zijn vrouw opkwam en zich daarom tegen zijn opperheer, de bisschop, verzette, met wie hij dan ook al snel ruzie kreeg. Over dit huwelijk van Godschalk en Adelheid vinden we echter weer geen woord in dit verband; Godschalk duikt op bladzijde 45 uit het niets op als stamvader van het Zutphense gravenhuis. Toch blijken de auteurs dit huwelijk wel te kennen, want in noot 103 op bladzijde 61 wordt het in andere context genoemd.

Het graafschap in Hamaland dat in 1046 aan bisschop Bernold werd geschonken, behoorde tot de lenen waarvan Godfried met de Baard, hertog van Opper-Lotharingen, in dat jaar door de keizer vervallen was verklaard. De auteurs gaan er zonder discussie van uit, dat deze Godfried die lenen bezat op grond van zijn hertogelijke waardigheid — maar hij was toen helemaal geen hertog van Neder-Lotharingen, waarbinnen Zutphen lag. Er moet dus een ander verband zijn geweest en wel waarschijnlijk een familierelatie met Ludolf of Mathilde van Zutphen; een mogelijkheid die niet ter sprake komt. De auteurs zijn zozeer gefixeerd op het koninklijke karakter van dit paltsgraafschap, dat zij vererfbaarheid uitsluiten en ook mijn suggestie afwijzen dat het na de dood van paltsgraaf Meginhard van Hamaland in 952 in handen is gekomen van de zoon Everhard uit diens eerste huwelijk, van wie graaf Otto, Mathilde's vader, een zoon of kleinzoon zou kunnen zijn (noot 75 op bladzijde 30). Maar waarom zien ze dan wel Wichman van Hamaland, de zoon uit Meginhards tweede huwelijk, als paltsgraaf van Zutphen? De oorkonden die ze daarvoor aanhalen, bewijzen dat niet, maar gaan over goederen links van de IJssel in de buurt van Deventer en in Rheden aan de Veluwezoom.

Er zitten kortom een paar ongerijmdheden in deze eerste hoofdstukken, die het zicht op de werkelijke betekenis van de uiterst belangrijke archeologische en bouwhistorische vondsten in Zutphen belemmeren. Wellicht kan daarop in een nieuwe publicatie nog eens worden ingegaan? Ook een persoons- en plaatsnamenregister zou welkom zijn geweest in dit overigens prachtig verzorgde boek.

Johanna Maria van Winter

A. Derolez, *The autograph manuscript of the Liber Floridus. A key to the Encyclopedia of Lambert of Saint-Omer* (Corpus christianorum. Autographa medii aevi IV; Turnhout: Brepols, 1998, 210 + 42 biz., ISBN 2 503 50792 1 (gebonden), ISBN 2 503 50793 X (paperback)).

Eén van de merkwaardigste wetenschappelijke teksten uit de Middeleeuwen is het *Liber Floridus* van Lambert van Saint-Omer, een geïllustreerde encyclopedische compilatie die Lambertus in het begin van de twaalfde eeuw heeft samengesteld. De bijna onontwarbare opbouw van de codex heeft de filologische beoordeling altijd beïnvloed. Men had weliswaar bewondering voor de verzamelwoede van Lambertus, maar toch prevaleerde het idee van een chaotisch allegaartje aan teksten. De omslag in de waardering voor het *Liber Floridus* kwam in 1967, toen er in Gent een internationaal colloquium over het boek gehouden werd, een jaar later gevolgd door de facsimile-editie van de autograaf. Beide evenementen werden gedragen door A. Derolez, die in 1970 op het onderwerp promoveerde. Zijn dissertatie werd acht jaar later uitgegeven. Het hier besproken boek is daarvan een bewerking. Het proefschrift betekende de erkenning van Lambertus als een consciëntieus middeleeuws geleerde, die in een doordacht plan een groot kennisboek samenstelde. Origineel hierin is het toevoegen van illustraties. Dat de planning gedurende de tijd dat Lambertus eraan werkte weleens uit het oog verloren werd, ligt vooral aan de associatieve manier waarop hij te werk ging. De tijd van de grote systematische scholastieke encyclopedieën moest nog komen. De auteur noemt het een 'metaphysical encyclopedia' (183), niet zozeer geïnteresseerd in de trivia, maar veel meer in tijdrekening, kosmografie en astronomie, natuur, geologie en geschiedenis in de ruimste zin van het woord. En dit alles doordrenkt met allegorie en eschatologie.

De dissertatie van Derolez betekende ook een mijlpaal in de moderne handschriftenkunde. Door minutieus katern na katern te onderzoeken op bouw, samenstelling, *mise-en-page*, verandering en toevoeging, door met alle acribie verschillen in inktkleur, raderingen, abbreviaturen en rubricatie te onderzoeken, heeft Derolez de genese van dit ingewikkelde boek ontrafeld. Het was een manier van codicologie bedrijven, die tot dan toe niet of nauwelijks toegepast werd, hoewel het basisprincipe eenvoudig is: maak een katernentabel door per *katern* de opbouw te noteren, kijk op elk blad of dubbelblad wat merkwaardig is en/of afwijkt, kijk of vergelijkbare merkwaardigheden en afwijkingen ook elders in de codex voorkomen en maak gevolgtrekkingen.

Zo simpel als het in theorie is, zo moeilijk kan het in de praktijk zijn. Juist de analyse van codices met een tekst die in fasen ontwikkeld is, waarvan *Liber Floridus* een extreem voorbeeld is, kan iemand tot wanhoop drijven. Neem alleen al katern iii, het katern waarmee de hoofdtekst begint. In een beginstadium telde dit katern twee dubbelbladen (ff. 14+22 en 17+21). Van hieruit is het aangevuld eerst met een enkelblad (f. 18), vervolgens nogmaals met twee enkelbladen (ff. 19, 20), dan is er een dubbelblad tussengestoken (ff. 15+16), en tenslotte een enkelblad achteraan geplaatst (f. 23). Helaas wordt niet ingegaan op de merkwaardigheid dat een beginstadium van twee dubbelbladen eigenlijk ondenkbaar is. De oorspronkelijke toestand